

WOMENEXILE

Gendering Political Exile: Women's Political Migrations to Belgium (1918-1958)

Contract - B2/202/P2/WOMENEXILE

WomenExile. Politiek ballingschap vanuit genderperspectief: de politieke migratie van vrouwen naar België (1918-1958)

Samenvatting

Context

De geschiedenis van politiek actieve vrouwen in ballingschap in België is tot voor kort grotendeels onontgonnen gebleven, ondanks de rijkdom aan bewaarde archiefstukken over dit onderwerp. Er bestond namelijk geen totaalbeeld van dit fenomeen. Om de omvang ervan te doorgronden en deze levensverhalen uit de kilometerslange archieven aan het licht te brengen, was uitgebreid onderzoek nodig, dat in het kader van het project is uitgevoerd.

Doelstellingen

Het WomenExile-project had in de eerste plaats tot doel betrouwbare gegevens te verzamelen over vrouwen die tussen 1918 en 1958 naar België in ballingschap gingen. Het gaat om een bijzonder interessante periode, die begint met de vluchtelingen crisis na de Eerste Wereldoorlog, gevolgd door de vluchtelingenstromen als gevolg van de fascistische en autoritaire regimes in de jaren 1930, en eindigt met de crisis als gevolg van de Tweede Wereldoorlog en het begin van de Koude Oorlog, evenals met de invoering van het VN-Verdrag betreffende de status van vluchtelingen (1951). Deze databases dienden vervolgens als basis voor een meer gedetailleerde reconstructie van het leven van een steekproef van vrouwen. Gaandeweg verschoof de focus van het project naar meer kwalitatieve benaderingen, die laten zien hoe deze vrouwen hun ballingschap in België hebben beleefd en hoe zij zich hebben ingezet voor maatschappelijke organisaties of (trans)nationaal politiek activisme. Het doel was daarbij om te breken met het heroïsche beeld van de mannelijke politieke vluchteling uit de twintigste eeuw, dat decennialang de verbeelding heeft gedomineerd en gemonopoliseerd. Door deze vrouwen uit de vergetelheid te halen, streefde WomenExile dus twee doelstellingen na: (I) de aandacht van een gespecialiseerd en lekenpubliek vestigen op de ervaringen van een groep ballingen die grotendeels vergeten en verborgen zijn gebleven; en (II) in de toekomst nieuw, ambitieus en grootschalig onderzoek naar vrouwelijke migratie naar België mogelijk maken.

Methodologie

Vanaf het begin was het hoofddoel van het WomenExile-project het overwinnen van drie belangrijke methodologische hindernissen die de ontwikkeling van een overkoepelende geschiedenis van de politieke migratie van vrouwen in België in de weg stonden. Deze (welbekende) hindernissen waren de volgende:

(i) De enorme hoeveelheid publieke archiefstukken van allerlei aard over migranten en activisten die worden bewaard door het Algemeen Rijksarchief.

(ii) De moeilijkheid om vrouwen in deze institutionele archieven te vinden, omdat zij vaak als secundair werden beschouwd en werden opgenomen in de dossiers betreffende hun echtgenoten, de ‘gezinshoofden’ (Gillen, 2004).

(iii) De veelzijdige betekenis van begrippen als politiek engagement of politieke activiteit. Het begrip „politiek ballingschap“ omvat immers een breed scala aan situaties waarvan de sociaal-historische ontwikkeling nauw verband houdt met de ontwikkeling van het Belgische immigratiebeleid (Caestecker, 2000).

Het project bestond dan ook uit twee delen. Het eerste deel werd uitgevoerd door een historica en archivaris en richtte zich op de archieven, met als doel de vrouwelijke activisten te identificeren en hulpmiddelen te ontwikkelen die voor toekomstig onderzoek kunnen worden gebruikt. Het tweede deel, uitgevoerd door een postdoctoraal onderzoekster, bestond erin voort te bouwen op dit werk om een grondige analyse van meer specifieke gevallen uit te voeren.

Resultaten, conclusies, aanbevelingen

De eerste fase van het project heeft (onder andere) geleid tot de ontwikkeling van hulpmiddelen om het onderzoek te vergemakkelijken: een database met meer dan 60.000 namen van personen die tussen 1945 en 1958 in België de vluchtelingenstatus hebben verkregen; en een lijst van buitenlandse vrouwen die politiek actief waren in België, samengesteld op basis van diverse bronnen. Met deze hulpmiddelen kan bijvoorbeeld op naam worden gezocht, wat verwijst naar diverse beschikbare bronnen. Dit maakt het in de toekomst mogelijk om kwalitatieve analyses uit te voeren van specifieke gevallen met verschillende administratieve statussen en levenslopen.

De tweede fase van het project richtte zich op „ongewenste“ politieke activiteiten, meer bepaald op vrouwen die tussen 1919 en 1939 om politieke redenen uit België werden uitgezet. Door voor dit specifieke geval te kiezen, kon de uitdaging worden overwonnen die voortvloeide uit de overvloed aan bronnen en de moeilijkheid om de criteria voor „politieke betrokkenheid“ duidelijk te definiëren. Er werden twee bijkomende instrumenten ontwikkeld: een databank van uitzettingen om ‘politieke redenen’ die zowel mannen als vrouwen betreft, en een databank die uitsluitend betrekking heeft op uitgezette vrouwen, aangevuld met kwalitatieve biografische informatie uit individuele archiefdossiers. Met behulp van deze twee instrumenten zal het mogelijk worden om in de toekomst kwantitatief en kwalitatief onderzoek te verrichten naar politieke uitzettingen vanuit België, een onderwerp dat voor de periode na 1918 nog weinig is onderzocht, hoewel het een hoeksteen vormt van het Belgische migratiebeleid (Feys, 2019).

In de historiografie wordt het interbellum beschouwd als een bijzondere periode in de ontwikkeling van het beleid inzake toezicht, controle en repressie van migratie in diverse Europese landen (Fahrmeir, Faron en Weil, 2003). Het WomenExile-project levert een bijdrage aan dit onderzoeksgebied door de uitvoering van „politieke“ uitzettingen van vrouwen van alle nationaliteiten te onderzoeken. Het originele aan deze aanpak is het gebruik van een uitgebreid corpus – de 245 vrouwen tegen wie tussen 1919 en 1939 een uitzettingsbesluit ‘om politieke redenen’ is uitgevaardigd – waardoor een combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve analyses van de gegevens in elk van hun individuele dossiers mogelijk wordt. Uit de analyse van de individuele dossiers van uitgezette vrouwen blijkt dat er tal van factoren zijn die van invloed zijn op uitzettingsbesluiten (toezichtmethoden, persoonlijke opvattingen en beoordelingen van ambtenaren, overheidsrichtlijnen en administratieve mogelijkheden); hoe de sanctie wordt toegepast, aangevochten of onderhandeld, en de concrete gevolgen ervan voor het levensverloop.

In de specifieke context van het interbellum, die gekenmerkt werd door de bezorgdheid van de autoriteiten over de „communistische dreiging“, heeft de willekeur van de beslissingen – zonder

mogelijkheid tot juridisch beroep en die op elk moment en om welke reden dan ook konden worden opgeschort en hervat – een klimaat van onveiligheid en instabiliteit gecreëerd voor migranten, zelfs als zij al lange tijd legaal in het land verbleven. Uit het onderzoek blijkt dat een van de gevolgen van deze willekeur was dat de persoonlijke meningen en beoordelingen van de ambtenaren hun beslissingen en werkwijzen beïnvloedden: verscherpt toezicht op bepaalde nationaliteiten, etnische groepen en sociale klassen, en het gebruik van dreigementen met uitzetting als pressiemiddel om vrouwen te dwingen zich aan de gendernormen te houden (bijvoorbeeld door hun economische activiteiten te staken en terug te keren naar het echtelijke huis). Ten slotte toont het onderzoek niet alleen de politieke agency van veel migrantenvrouwen aan, maar ook hun vermogen om te handelen in het licht van de dreiging van uitzetting: door zich eraan aan te passen, het te vermijden, te onderhandelen of er op allerlei manieren weerstand tegen te bieden, hetzij alleen, hetzij door bondgenoten te vinden.

De resultaten van dit onderzoek zijn gepresenteerd tijdens een conferentie in Brussel, in diverse publicaties en in een reeks podcasts.

Slutelwoorden

Geschiedenis, Vrouwen, Migratie, Activisme, Politie